

sogdenes forvaltning i de første fire årtier af forrige århundrede – en viden, der også kaster lys over præsternes virksomhed langt ud over perioden. Den har overbevisende godtgjort, at præsternes arbejde i lokalforvaltningen var »en vigtig forudsætning for det lokale selvstyre«.

Vagn Skovgaard-Petersen

HANS CHR. JOHANSEN: Dansk økonomisk statistik 1814–1980. Danmarks historie bd. 9. København, Gyldendal, 1985. 452 s. 325 kr.

SØREN GAMMELGÅRD: Billeder af dansk macro-økonomi 1818–1980, hæfte I–III, København, Gyldendal, 1985. 77 + 37 + 45 s. 69,50 kr.

Formålet med dette 9. bind af Gyldendals Danmarkshistorie er dels i en indledning at vise nogle væsentlige økonomiske udviklingslinjer over en længere periode, dels i en fyldig tabeldel at give en større række økonomiske hovedserier, så at værket kan bruges som opslagsværk. Gyldendals Danmarkshistorie er opdelt i kortere tidsafsnit efter politiske vendepunkter, men da denne opdeling gør det vanskeligt at overskue langtidstendenser, har man valgt i et selvstændigt bind at redegøre for de lange linjer i den økonomiske udvikling. Den næsten selvskevne forfatter til bindet er professor Hans Chr. Johansen, der har kunnet trække hovedparten af indholdet fra sin egen database. På denne baggrund kan det ikke overraske, at bindet som helhed er et solidt arbejde, præget af stor omhu og et betydeligt overblik.

Den større tabeldel indeholder fyldige serier over befolkningsforholdene, erhvervsudviklingen, udenrigshandelen, kommunikationen, penge- og kapitalmarkedet, arbejdsmarkedet, de offentlige finanser og nationalregnskabet. I realiteten består tabeldelen dog af to væsensforskellige afsnit, dels de almindelige serier, man venter at finde, støttende sig overvejende på de opsamlede Statistiske Tabelværker, Statistiske Undersøgelser, Sv. Aa. Hansens Økonomisk vækst i Danmark o.lign., dels en næsten hundrede sider lang fremlæggelse af finansstatistikken, hvor forfatteren på egen hånd er gået i dybden med trykt og utrykt materiale. Noterne er også vidt forskellige i de to afsnit. Mens noter og kildehenvisninger er forholdsvis nødtørftige ved de almindelige serier, dokumenteres og noteres den nye finansstatistik meget omhyggeligt. Denne forskelligartethed giver bogen et lidt ujævnt præg. På den anden side ligger den forskningsmæssige værdi i værket først og fremmest i denne nye finansstatistik. Endnu bedre ville det imidlertid have været, hvis forfatteren med

sin store indsigt havde søgt at bearbejde denne finansstatistik til sammenlignelige serier over lange perioder og benyttet materialet til at udarbejde en ny nationalindkomstserie over offentlige tjenester, som kunne sammenlignes med den fra Sv. Aa. Hansen bragte. Den uundgåelige usikkerhed ved sådanne lange serier ville uden tvivl være mindre end ved meget af den øvrige bragte statistik.

De almindelige serier dækker et bredt spektrum og er i det hele velvalgte. Efter stikprøver at dømme er der læst imponerende omhyggelig korrektur på tabellerne. Kun et enkelt sted (s. 152) savnes der kildehenvisning under en tabel. På den anden side virker de mange kildehenvisninger i form af Statistisk Tabelværk, Statistiske Undersøgelser, Statistisk Årbog m.v. uden nærmere angivelse lidt nødtørftige, og i indledningen savnes helt kildehenvisninger ved tabeller og kurver. Denne fremgangsmåde er valgt, selv hvor det kun drejer sig om et enkelt nummer, som f.ex. ved oversigten over fabrikker m.v. 1871–72 (s. 160). Det er iøvrigt et af de få mere tvivlsomme tabelvalg, hvor det havde været mere oplysende at bringe tal fra Richard Willerslevs bearbejdede industristatistik for 1872. De lidt sparsomme kildehenvisninger opvejes imidlertid af fyldige redegørelser for den offentlige statistik, såvel i indledningen som forud for de enkelte tabelafdelinger. Disse meget kyndige oversigter vil i sig selv sikre, at bogen vil blive et hyppigt brugt opslagsværk. Jeg har kun fundet en enkelt unøjagtighed, der gentages i litteraturlisten, nemlig at de tidlige oversigter over dødsårsagerne i danske byer blev udgivet af Sundhedsstyrelsen (s. 38). Fra 1876 til 1889 publiceredes dødsårsagerne af Statistisk Bureau i tabelværkerne IV.A.2, IV.A.4 og IV.A.6. For at lette udenlandske læsere bringes tabelhoveder og noter desuden i engelsk oversættelse. Til gengæld har bogen fået den vel ambitiøse undertitel *Danish historical statistics 1814–1980*. Økonomisk historie er trods alt ikke den hele verden.

En tredje styrke ved bogen er den såkaldte Bogliste ved Jeppe Carlsen og Søren Mørch, men udvalgt efter forfatterens skøn. Når det gælder væsentligere økonomisk historiske bøger, er denne litteraturliste imponerende fuldstændig. Der er øjensynlig kun smuttet en 5–6 værker bl.a. Th. Geiger, F. Zeuthen, E. Cohn og C. Nyrop. Derimod er artikeludvalget mere tilfældigt. F.ex. medtages næsten samtlige artikler om krisen 1818–28 og om industrilokalisering (Søren Mørch), mens mange væsentlige artikler bl.a. om den offentlige sektor og de danske nationalindkomstberegninger ikke er kommet med. Det er iøvrigt befriende, at EDB-maskinen s. 426 pludselig begynder at titulere V. Falbe-Hansen som professor og M. Kofoed som cand.polit.

I den indledende del giver Hans Chr. Johansens nogle solide oversigter og korte analyser af forskellige sider af den økonomiske udvikling i den

lange tidsperiode fra 1814 og 1980. Vellykkede er især fremstillingerne af udviklingen på penge- og kapitalmarkedet (s. 76–87) og analysen af den offentlige sektor i nationalregnskabet (s. 92–96). Undertiden kan disse oversigter dog virke lidt udynamiske og traditionelle, og periodiseringerne er påfaldende hyppigt knyttede til den politiske udvikling. Det er endvidere iøjnefaldende, at Hans Chr. Johansen anlægger et meget optimistisk syn på de seneste års udvikling. F.ex. fremhæves, at i tiden fra omkring 1950 til midten af 1970'erne har kun mindre – såkaldte – recessioner forstyrret langtidsudviklingen (s. 43).

I flere henseender er der således al mulig grund til at anbefale bogen, og den vil sikkert også blive brugt flittigt. Samtidig er det dog med nogen nervøsitet, man ser alle disse tabeller med ganske korte kommentarer. Der er en oplagt fare for, at en gang etablerede tal begynder at leve deres eget liv i de efterhånden talrige databaser. Den indviede læser vil bl.a. med støtte i indledningerne kunne vurdere, hvilke serier der kan anvendes uden større problemer, men bogen henvender sig navnlig til mere utrænede læsere og til udlændinge. Når man selv har fået mange grå hår af at arbejde med folketællingernes erhvervsoplysninger, er det med nogen bekymring, man ser den stort set unoterede opgørelse over befolkningens erhvervsfordeling fra 1840 til 1970 (s. 117–119), og Sv. Aa. Hansens i forvejen svagt noterede indkomstberegninger bliver heller ikke mere betryggende af at blive bragt i en næsten ukommenteret udgave (s. 389–407), blot med et generelt forbehold i indledningen. De fleste andre serier er dog mindre problematiske.

Den ovennævnte fare træder endnu stærkere frem i Søren Gammelgårds tre hæfter med titlen *Billeder af dansk macro-økonomi 1818–1980*. Ideen bag og den konkrete udformning af denne publikation ligger så tæt på Hans Chr. Johansens bind af Danmarkshistorien, at man kan undre sig over, at Gyldendal publicerer de to arbejder inden for samme år. I hæfte III fremlægges en række økonomiske hovedserier, der så vidt muligt dækker det 19. og 20. århundrede. Hæfte II indeholder en lang række diagrammer, udformet på grundlag af tabellerne, og i hæfte I kommenteres hovedtræk af den økonomiske udvikling fra 1818 til 1980. Både i omfang og kvalitet ligger tabelmaterialet hos Søren Gammelgård væsentlig under Hans Chr. Johansens. Kildegrundlaget er snævert og domineres helt af talmateriale fra Sv. A. Hansens Økonomisk Vækst. Når Søren Gammelgård undtagelsesvis er fyldigere end Hans Chr. Johansen, er det næppe en styrke. F.ex. gengives Sv. Aa. Hansens problematiske lønserie over byarbejdernes løn fra 1818 til 1870, og der beregnes endog timelønsindex og realtimelønsindex på disse tal. Kommenteringen består næsten udelukkende af nogle generelle indledende forbehold. Mest nyttig er

formentlig hæfte II, hvis 30 figurer kan give et første indtryk af bevægelsen i mange økonomiske hovedserier.

I hæfte I kommenterer Søren Gammelgård udviklingen med særlig vægt på konjunktursvingningerne i perioden fra 1816 og 1981. Mange af disse kommentarer er kyndige og nøjterne, og stedvis bringes også nye synspunkter. F.ex. fremhæves s. 35, at udenrigshandelens relative betydning toppede i årene umiddelbart før 1914. Desuden argumenteres for, at konjunktursvingningerne bortset fra krigsperioderne er foregået med nogenlunde uforandret hyppighed og udsvingsstyrke over hele den knapt 200-årige periode (s. 68–69). Samtidig skæmmes fremstillingen dog af flere svagheder. Gammelgård overvurderer i sandhed ikke sine læsere og har desuden den uvane til stadighed at henvise til en af hans tidligere bøger, når fremstillingen nærmer sig mere spændende problemer. Endelig løber de opstillede tal undertiden helt af med forfatteren. Det gælder f.ex. s. 49, hvor han uden at ryste på hænderne finder frem til, at arbejdernes realløn i 1981 var 31,9 gange højere end i 1818. Som nævnt ligger hovedvægten på en analyse af konjunktursvingningerne i perioden, men med det benyttede materiale, der indeholder mange interpolationer, og den meget simple analysemetode, er resultaterne af en begrænset rækkevidde. Det er næppe overraskende, at det på dette grundlag bliver de små bølger på godt 3 år, der dominerer gennemsnitstallene, og det virker ikke overbevisende, når forfatteren s. 70 finder, at hans resultater taler til gunst for talmaterialets pålidelighed.

Til begge forfatteres ros tjener det, at de i modsætning til flere af deres kolleger endnu ikke er nået dertil, at de blot henviser til deres database. Alligevel er der en tendens til, at ikke mindst Sv. Aa. Hansens tal er begyndt at leve deres eget liv, adskilt fra ophavssituationen. Så meget mere grund må der være til at påtænke en nyberegning af nationalindkomsttallene frem til 1930. Hans Chr. Johansen må forholdsvis let kunne opbygge en ny statistik for den offentlige sektor. Vore energiske landbrugshistorikere må kunne forbedre P. Døssings beregninger, der ligger til grund for Sv. Aa. Hansens tal, og ligeledes må der kunne udarbejdes en bedre industristatistik.

Ole Hyldtoft